

БЕЛІКОВА

Олена Василівна
belikovaofis@mail.ru

УДК 347.642

СУДОВИЙ ДОЗВІЛ НА ВИЌЗД ДИТИНИ ЗА
КОРДОН ПРИ ВІДСУТНОСТІ ЗГОДИ
ОДНОГО З БАТЬКІВ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ЗАСАДИ ТА ПРАВОВІ НЕДОСКОНАЛОСТІ

БЕЛІКОВА

Євдокія Яковлівна
belikova.evdokiya@mail.ruФОП Белікова О.В.
(юрідичні та адвокатські
послуги)A JUDICIAL RESOLUTION TO LEAVE A
CHILD ABROAD WITHOUT CONSENT OF
ONE OF THE PARENTS: PROCEDURAL
PRINCIPLES AND LEGAL "PROBLEMS"

адвокат

Стаття присвячена практичному дослідженню судового розгляду справ за позовними заявами про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без супроводу та без згоди одного з батьків. Розглянута правова специфіка судового розгляду зазначеної категорії справ, досліджено певні законодавчі недосконалості реалізації прав дитини та запропоновані шляхи їх усунення.

Статья посвящена практическому исследованию судебного рассмотрения дел по исковым заявлениям о предоставлении разрешения на выезд ребёнка за границу без сопровождения и без согласия одного из родителей. Проанализирована правовая специфика судебного рассмотрения указанной категории дел, исследованы определенные законодательные «проблемы» реализации прав детей, а также предложены возможные пути их устранения.

This article is devoted to the practical research of the judicial proceeding of cases on claims about permission to leave a child abroad without accompanying and consent one of the parents. During writing this article the legal specific of the judicial proceeding of this category of cases are analyzed, the legal «problems» of realization of children's rights are examined and possible ways of their solution are suggested.

Ключові слова: виїзд дитини за межі України, відмова у дозволі на виїзд за кордон, право на свободу пересування, рівність прав батьків, участь у вихованні

Ключевые слова: выезд ребенка за границы Украины, отказ в разрешении на выезд за границу, право на свободу передвижения, равенство прав родителей, участие в воспитании

Keywords: child's departure abroad, refusing of permission to take a child overseas, freedom of movement, equality of parental rights, participation in education

ВСТУП

Фактична реалізація прав дитини перебуває у прямій залежності від правосвідомості її батьків. Ситуація, коли втілення права дитини на свободу пересування ускладнюється амбіційністю чи байдужістю одного із батьків, вже давно не є новою. За таких обставин, врегулювання виниклого стану, можливо лише шляхом обрання судового способу захисту, що базується на процесуальній імперативності, та досі має певні процедурні недосконалості.

Порядок звернення, процедура розгляду судом позовної заяви про надання дозволу на виїзд за межі України неповнолітньої дитини без згоди одного з батьків вже досліджувався науковцями, практичними діячами, зокрема, Н.В. Шепелевою, В.А. Капустинським, Б.К. Левківським [5,7]. Проте, не зважаючи на проявлений науковий інтерес, опрацьованість вказаних питань, значимість подальшого дослідження реалізації права на свободу пересування дитини не втрачає своєї актуальності, здебільшого, у вивченні шляхів вдосконалення процедури судового розгляду окресленої категорії справ.

МЕТА РОБОТИ

Метою дійсного дослідження є аналіз проблемних аспектів здійснення судового захисту права дитини на свободу пересування, встановлення практичних недоліків та способів їх усунення, першочергово враховуючи інтереси центрального суб'єкта заявлених правовідносин, який тільки-но перебуває на стадії формуванні своєї зрілості.

РЕЗУЛЬТАТИ

Зокрема, дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, атмосфері щастя, любові і розумінні [1]. Вочевидь, саме з метою гарантування повноти розвитку, законодавцем закріплено принцип рівності прав, обов'язків матері та батька щодо дитини, не зважаючи на сумісне чи окреме проживання [2, ст. 141].

Саме зважаючи на рівність прав обох батьків, у Правилах перетинання державного кордону громадянами України (надалі – Правила перетинання кордону) закономірно зафіксовано положення про те, що виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, здійснюється за згодою обох батьків (усиновлювачів) [3, п. 3].

Таким чином, дотримуючись вимог зазначених Положень, при плануванні виїзду дитини з України в супроводі лише одного із батьків, обов'язково вимагається отримання від іншого відповідної згоди, незалежно від мети такого від'їзду: будь-то відпочинок, навчання, оздоровлення або лікування. При цьому, така згода не може мати просту письмову форму, а повинна бути нотаріально посвідченою із обов'язковим зазначенням держави прямування та вказівкою на відповідний часовий проміжок перебування [3, п. 4]. Презюмується, що така згода підтверджує обізнаність обох батьків про виїзд дитини до іншої країни (гарантія рівності прав батьків), та погодженість цілей поїздки інтересам дитини (гарантія рівності обов'язків батьків).

Безумовно, що вказана письмова згода не вимагається у разі смерті другого з батьків, визнанні безвісно відсутнім, недієздатним, а також при позбавленні батьківських прав. Крім того, письмова згода не потребується у разі, якщо другий з батьків є іноземцем, особою без громадянства, або якщо у документі для виїзду за кордон є запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка про взяття на постійний консульський облік у дипломатичному представництві, консульській установі України за кордоном [3, п. 4].

Виникає питання: що ж робити, як реалізувати права дитини на свободу переміщення (що перебуває у прямій залежності із правами дитини на розвиток, освіту, оздоровлення, відпочинок, дозвілля), коли неможливо отримати дозвіл на виїзд від другого з батьків через суб'єктивні причини?

Зокрема, такою причиною, по праву, може вважатися формальне не бажання другого з батьків вчинити необхідні дії нотаріального характеру, мотивом чого можуть бути власні образи, внутрішній конфлікт між батьками, які через власні індивідуальні інтереси забувають про те, що все ж таки предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини [4, ст. 11].

Іноді, виникає зовсім протилежна ситуація, коли особа взагалі не приймає та не бажає приймати будь-яку участь у вихованні дитини, тим самим своєю пасивною поведінкою впливає на інтереси дитини, ускладнюючи реалізацію закріплених законодавцем прав.

За таких обставин, єдиним можливим засобом реалізації права дитини на свободу переміщення є звернення до суду з відповідною позовною заявою про отримання дозволу на виїзд з України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків, оскільки відсутність згоди презюмує наявність спору між батьками з приводу виховання дитини.

Судовий захист прав дитини передбачає виконання низки завдань, як позивачем, так і суддею. Якщо перед суддею постає задача з встановлення відповідності від'їзду за кордон інтересам дитини та недопущення бодай-якоїсь можливості незаконного переміщення і повернення дитини із-за кордону, то перед позивачем постає задача із доведення зазначеного належними та допустимими доказами.

Зокрема, позивач повинен обґрунтувати факт відсутності згоди іншого батька на виїзд дитини за кордон, суперечність такого факту правам та інтересам дитини, аргументувати мету поїздки.

Визначення мети від'їзду за кордон становить предмет позовної заяви. Вирішення такого питання судом є підставою для визначення поважними або ні заперечень одного з батьків проти виїзду дитини за кордон [5, с. 156].

Вказівка на факт відсутності згоди є не менш важливою, оскільки, склалася практична думка, що відсутність інформації про те, що відповідач відмовляється від вчинення необхідних нотаріальних дій, вказує на передчасність позовних вимог [5, с. 150].

Крім того, у позовній заяві обов'язково вказується країна до якої планується від'їзд та конкретний проміжок часу.

Не зважаючи на особливий характер заявленого спору, закріплення міжнародного принципу забезпечення спеціального захисту дитини [6], чинне процесуальне законодавство нашої держави не передбачає спрощеної процедури розгляду судом справ про отримання дозволу на виїзд з України дитини без згоди та супроводу другого з батьків.

Здебільшого, розгляд справ заявленої категорії проводиться протягом двох місяців. При цьому, завжди існує можливість зловживання відповідачем своїми процесуальними правами з метою затягування розгляду справи, що тягне за собою ризик непрогнозованої тривалості розгляду позовних вимог, та не виключає можливість несвоечасності прийняття рішення по справі [7, с. 199].

Довгостроковий, затяжний розгляд судової справи, предметом якої є право дитини на свободу пересування, не лише суперечить закріпленим національним та міжнародним принципам захисту прав, реалізації інтересів дитини, а й взагалі може бути небезпечним. Зокрема, якщо мета від'їзду дитини до іншої держави є лікування, то будь-яке зволікання може привести до фатальних наслідків.

Таким чином, зважаючи на специфіку заявлених правовідносин, судовий розгляд справ, який стосується реалізації прав дитини, потребує законодавчо-закріпленої процедури прискорення судового розгляду.

Зокрема, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей закріплено положення про те, що під час розгляду справ, що стосуються дитини, судовий орган діє швидко для уникнення будь-яких невинуватих зволікань, а швидке виконання прийнятих рішень повинно бути забезпечене відповідною процедурою [8, ст. 7].

Цивільне законодавство нашої держави передбачає два типи строків розгляду судових справ: загальний (два місяця) та скорочений (один місяць), із подальшою можливістю продовження не більше ніж на п'ятнадцять днів [9, ст. 157]. При цьому, скорочений строк судового розгляду закріплений по справах з поновлення на роботі та стягнення аліментів, виходячи із того, що впродовж більш тривалого строку розгляду справи може суттєво погіршитися матеріальне становище позивача, а

завданням цивільного судочинства є встановлення справедливості [10, с. 204].

Чому законодавцем не передбачається скорочення строку судового розгляду справи про отримання дозволу на виїзд дитини, ставлячи матеріальний інтерес вище духовного інтересу соціальної категорії, яка тільки-но перебуває на стадії формування свого розвитку, зовсім не зрозуміло.

Задля реального гарантування спеціального захисту дитини, необхідно закріпити строк судового розгляду справи про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України в супроводі одного з батьків без згоди іншого (шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України) протягом одного місяця, без права продовження строків розгляду, із одночасним фіксуванням винятку, який стосується від'їзду з метою лікування, встановивши строк судового розгляду протягом одного тижня.

Варто також не забувати про той факт, що на своєчасність вирішення судового спору прямо впливає належність та вчасність судового повідомлення відповідача про розгляд справи, оскільки у відповідності до чинного процесуального законодавства, неявка в судові засідання однієї із сторін, про яку нема відомостей, що їй вручено судову повістку є прямою підставою для відкладення розгляду справи. [9, ст. 169]

Отже, слід достовірно стверджувати, що процесуальна обов'язковість повідомлення сторін про розгляд судової справи, як гарантія дотримання принципу змагальності сторін, може бути одним із способів відтягнення розгляду справи, тим самим створюючи перешкоди на шляху реалізації судового захисту прав та інтересів дитини.

Як «альтернативний варіант» усунення зазначеної перешкоди, процесуальним законодавством закріплена процедура виклику відповідача через оголошення у пресі. Саме з опублікування оголошення про виклик, відповідач вважається повідомленим про час і місце розгляду судової справи [9, ст. 74], що саме по собі виключає обставину відкладення розгляду справи по суті.

Проте, вважаємо, що такий «альтернативний варіант» не буде доречним для категорії судових справ, які прямо стосуються прав дитини. По-перше, це впливає на своєчасність розгляду судової справи, оскільки подання публікації вимагає часових затрат; по-друге, оголошення потребує додаткових матеріальних затрат, що також має не дріб'язковий характер; і по-третє, оголошення у пресі, тобто у засобі масової інформації (хоч і у друкованому), передбачає публічність та розголос, що може мати негативні наслідки для самої дитини, та повинно бути не допущено органом, який здійснює судочинство.

За таких обставин, у разі прямого ухилення відповідача від отримання судового виклику, заочний розгляд справи буде одним із реальних механізмів усунення зловживань стороною судового провадження власними процесуальними правами.

Ще одним принциповим питанням, яке впливає на реалізацію судового захисту права дитини на свободу пересування, є строк набрання рішенням суду закон-

ної сили. Станом на сьогодні, рішення суду за вказаною категорією справ, набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано [9, ст. 223].

Враховуючи специфіку спірних правовідносин з приводу виїзду дитини за кордон, питання набрання рішенням законної сили не повинно врегульовуватися загальними засадами процесуального законодавства. Слід звернути увагу на той факт, що вирішуючи таку індивідуалізовану справу, суддя не просто розв'язує матеріально-правовий спір, а по-суті, приймає документ дозвольного характеру, реалізація права за яким (відмова у реалізації) повинна надаватися з моменту його прийняття.

Закріплене положення про набрання чинності рішенням суду після спливу строку на апеляційне оскарження суперечить суті дозвольного характеру, та є додатковою для відповідача можливістю затягнути процес розгляду справи. Тому, зважаючи на значимість оперативного вирішення судового спору про отримання дозволу на виїзд дитини, доцільніше впровадити положення про набрання чинності рішенням суду саме з моменту його проголошення.

Надання судом дозволу на виїзд з України громадянину, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків, є гарантією рівноправної участі обох батьків у вихованні дитини. Спрощення судової процедури розгляду такої справи жодним чином не вплине на паритет батьків щодо дитини, а навпаки, стане реальним механізмом усунення зловживання батьками власними правами, забезпечить спеціальних захист дитині, створюючи сприятливі умови для захисту її розвитку в умовах свободи та гідності.

До речі, досить цікавою є практика сусідньої Російської Федерації, у якій заявлене питання регулюється зовсім інакше, обираючи метод регулювання від супротивного.

Так, з буквального тлумачення статті 20 Федерального закону Російської Федерації від 15 серпня 1996 року №114-ФЗ «Про порядок виїзду з Російської Федерації та в'їзду в Російську Федерацію» (в редакції від 30 грудня 2015 року №438-ФЗ) виїзд неповнолітнього громадянина Російської Федерації за межі країни в супроводі одного з батьків не вимагає нотаріально оформленої згоди іншого з батьків на виїзд. У таких випадках згідно зі статтею 21 названого закону перешкодою для виїзду може слугувати лише заявлена незгода другого з батьків на виїзд дитини за межі Російської Федерації, подане у відповідності з Правилами подачі заяви про незгоду на виїзд з Російської Федерації неповнолітнього громадянина Російської Федерації. При цьому за наявності початкової згоди на виїзд дитини і подальшої незгоди, пріоритет прикордонної служби буде відданий другому документу, як такому, що оформлений з більш пізньою датою, що тягне за собою скасування першочергового документу. Тоді питання виїзду дитини вирішується в судовому порядку.

Також в судовому порядку може бути вирішене і питання про відмову або ухилення одного з батьків

від дачі згоди на виїзд дитини за межі Російської Федерації, коли така згода є одним з обов'язкових документів для отримання в'їзної візи в ту чи іншу країну [11, с. 110].

Буквальне тлумачення зазначених законодавчих норм Російської Федерації дає підстави стверджувати про закріплення у вказаній державі презумпції правомірності виїзду дитини за кордон при супроводі одним із батьків.

В суверенній Україні підхід до регулювання вказаного питання зовсім інакший, відмінність якого полягає у обов'язковості проведення судочинства, припускаючи, що відсутність нотаріальної згоди на виїзд дитини за кордон вказує на наявність спору між батьками з приводу виховання. Таке допущення цілком обгрунтоване, проте, врахування правової моделі Російської Федерації, в окремих її аспектах, теж не буде зайвим. Зокрема, припущення про те, що у разі відсутності заявлення власної незгоди щодо виїзду дитини за кордон, правомірність такого виїзду є очевидною, може бути трансформовано до правової моделі нашої держави не у «чистому вигляді», а впроваджуючи при здійсненні судочинства. Так, якщо відповідач не подає власні заперечення, ігнорує судові засідання без поважності причин, всіяко намагається затягнути розгляд справи, слід припускати правомірність позовних вимог, та виключити потребу у додаткових викликах сторін, оголошень перерв у засіданнях, відкладень судового розгляду.

Ще одним принциповим моментом реалізації судового захисту права дитини на свободу пересування є вирішення суддею питання про конкретний відрізок часу на який може бути наданий дозвіл на виїзд дитини за кордон без згоди та супроводу іншого з батьків.

Особливу значимість вказане питання набуває у тому разі, коли виїзд за кордон планується не одноразово, а систематично. Наприклад, коли дитина займається професійно спортом та бажає приймати участь у спортивних змаганнях не лише на території нашої держави, а й брати участь у протиборствах європейського, світового рівня.

Враховуючи потребу регулярного виїзду дитини за межі України, нерідко позивачами у позовних вимогах вимагалось надання дозволу на постійний виїзд за кордон, або на період до досягнення дитиною повноліття. Такі заявлені вимоги стали підґрунтям для багатьох суперечок з того приводу: чи має право суд видавати дозвіл на певний проміжок часу, або його повноваження обмежуються розглядом питання про разовий дозвіл?

Певний час судова практика не була однозначною в регулюванні зазначеного питання. Крапку у таких суперечках поставив Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, розглядаючи справу №6-33303ск15, в ухвалі від 16.06.2016 якої вказується про те, що надання за рішенням суду дозволу на майбутнє на постійні виїзди дитини за кордон без згоди батька суперечить нормам матеріального права, які визначають рівність прав та обов'язків батьків відносно виховання дитини [12].

Однак, не можна погодитись, що вирішення всіх суперечностей Вищим спеціалізованим судом України є раціональним та узгодженим із інтересами дитини. Так, при життєвій обставині, коли інтерес дитини дійсно вимагає постійного виїзду за межі України (як у наведеному прикладі про професійне зайняття спортом), а інший із батьків необгрунтовано та протиправно всіяко намагається протистояти цьому, необхідність постійного звернення до суду лише стане додатковою перешкодою у реалізації права дитини на свободу пересування, тим паче, коли судом вже встановлені обставини зловживання правами щодо виховання дитини.

Постійне звернення до суду щодо вирішення питання про надання дозволу на виїзд за кордон (коли спір вже розглядався з тих самих підстав, між тими самими сторонами процесу) є не раціональним, а лише завдасть додаткових часових та фінансових затрат. Зокрема, зверненню до суду з позовною заявою передуює сплата судового збору. Ставка судового збору по справі про надання дозволу на виїзд за кордон (як за вимогу немайнового характеру) дорівнює 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [13, ст.4]. З одного боку, сума не є занадто великою, але ж при систематизованому зверненні, ставка судового збору може взагалі стати перешкодою у доступі до правосуддя.

Таким чином, вирішення судом питання щодо дозволу на постійний виїзд дитини за кордон, при належному обгрунтуванні та доведеності позивачем вказаної вимоги, її відповідності інтересам дитини (тобто у виключних випадках) буде дієвим механізмом захисту прав дитини, реалізації її інтересів.

Аналізуючи правомочні норми національного законодавства, якими, станом на сьогодні, регулюється порядок та підстави виїзду дитини за кордон в супроводі одного із батьків та без згоди іншого, слід достовірно стверджувати, що вони потребують доопрацювання, вдосконалення відносно врегулювання питання постійного виїзду дитини за межі України без згоди одного із батьків.

Так, доцільно внести правку до Правил перетинання кордону, яка стосувалась би наділення органу, що здійснює правосуддя, правом розгляду питання про надання дозволу на постійний виїзд дитини за межі України в супроводі одного із батьків, без згоди іншого, у виключних випадках, постійність якого обгрунтовується життєвою потребою та інтересом дитини, при зловживанні іншим із батьків власними правами, або не виконанні обов'язку щодо виховання дитини, про що вказується у мотивувальній частині рішення суду, із одночасною вказівкою (у разі задоволення позовних вимог) про зобов'язання позивача кожного разу повідомляти відповідача про дату, період, країну від'їзду дитини.

Щодо вирішення питання про наявність/відсутність з боку одного із батьків зловживання батьківськими правами, то суд повинен виходити з того, що таке зловживання розцінюється, як вчинення дій якими безпідставно ускладнюється або унеможливується реалізація прав дитини, всупереч її інтересам.

Під невиконанням обов'язку з виховання дитини розуміється пасивна поведінка одного із батьків, не приймання участі у реалізації розвитку дитини, не вчинення дій, направлених на її забезпечення, утримання.

Фіксування обов'язку позивача повідомляти про кожний виїзд дитини відповідача буде гарантією рівності прав батьків щодо виховання дитини та гарантуватиме право на особисте спілкування з нею.

Запропонована зміна до чинного законодавства, саме у зазначеній редакції, дозволить належним чином реалізовувати права дитини на свободу пересування, що сприятиме розширенню світогляду дитини, добре позначиться на її духовному та інтелектуальному розвитку як особистості, та, при цьому, жодним чином не порушить рівності прав батьків щодо дитини.

Окрім зазначеного, Правилами перетинання кордону закріплено положення про обов'язковість у згоді на перетин кордону дитини за межі України вказівки про державу прямування [3, п.4]. Тобто, якщо виходити з того, що Правила перетинання кордону є нормами спеціального законодавства, якими регулюються правовідносини виїзду громадян до іншої держави, та детально аналізуючи наведене положення Правил, слід стверджувати, що суддею, вирішуючи справу за позовною заявою про надання дозволу на виїзд з України, особі, яка не досягла 16-річного віку, у резолютивній частині рішення повинна бути вказівка на конкретну державу виїзду. Тобто, слід стверджувати, що положеннями чинного законодавства виключається вирішення питання суддею про надання дозволу на виїзд «за кордон» або на виїзд «за межі України».

Час та місце позовної вимоги про надання дозволу на виїзд за кордон перебуває у взаємозв'язку. При встановленні виправданої об'єктивної та доведеної необхідності надати судом дозвіл на виїзд за межі України на постійній основі (раціональність чого вже обґрунтовувалася), законодавчі вимоги щодо обмеженості видачі дозволу до конкретної країни буде не доцільним, закріпленим всупереч пріоритетності прав дитини над батьківськими правами на виховання.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведене, слід стверджувати, що принциповий захист прав, реалізація інтересів дитини є пріоритетною задачею для будь-якої держави. Найкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто несе відповідальність за її освіту і навчання, насамперед таку відповідальність несуть її батьки [6], а державою лише забезпечується належні умови для фактичного виконання такого принципу.

Право на вільне пересування дитини є таким же важливим правом, як право на освіту, лікування, розвиток. У разі перешкоджання реалізації вказаного права активною чи пасивною поведінкою кимось із батьків, виникає потреба у зверненні до суду.

Станом на сьогодні, судовий розгляд категорій справ з надання дозволу виїзду дитини за межі

України без згоди одного із батьків потребує процесуального вдосконалення. Змінам повинні піддаватися процесуальні строки розгляду справи, процедура набрання чинності судового рішення, законодавчі положення щодо врегулювання процедурних питань стосовно часових та територіальних меж від'їзду. Зазначені новели не вплинуть на рівність прав батьків щодо дитини, а навпаки, стануть реальним механізмом усунення перешкод у реалізації інтересів дитини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Правила перетинання державного кордону громадянами України затверджені Постановою КМУ від 27.01.1995 №57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>.
4. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 №2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
5. Шепелева Н.В., Капустинський В.А. Про практику розгляду судами справ про надання дозволу на виїзд дитини за кордон без згоди одного з батьків//Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. - №3. – С.147-162.
6. Декларація прав дитини від 20.11.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
7. Левківський Б.К. Проблеми судового захисту права дитини залишати власну країну та повертатися до неї//Часопис Київського університету права. – 2012. - №1. – С.198-201.
8. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_135.
9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 №1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
10. Ізарова І.О. Про гарантії своєчасності розгляду цивільних справ у суді//Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. - №2. – С. 202-207.
11. Фомичева Н.В. Конфликт прав и интересов родителей и детей при выезде ребенка за границу//Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2016. - №3. – С.108-112.
12. Ухвала Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.03.2016 у справі №6-33303ск15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/nadano_dozvil_na_viizd_za_megi_ukraini_nepovnolitno_i_ditini/.
13. Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011 №3674-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.